

คติพุทธศาสนาในสถาปัตยกรรมล้านนาไทย

Wonchai Mongkolpradit

Faculty of architecture Chulalongkorn University
Subject: The buddhisme in the architecture of Lanna thai
Study in the doctoral programe at INALCO, Paris France

การศึกษานี้เป็นการศึกษาถึงอิทธิพลของคติความเชื่อทางพุทธศาสนาที่มีผลมาเป็นแนวคิดในการสร้างงานสถาปัตยกรรมของชาวล้านนาไทยในอดีต ในการทำวิจัยนี้ไม่ได้มุ่งเน้นไปที่รูปแบบทางสถาปัตยกรรมว่ามีอิทธิพลสืบเนื่องมาจากยุคสมัยใดเป็นสำคัญ แต่จะเป็นการศึกษาถึงกระบวนการในระบบวิธีคิดและความหมายของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มาจากหลักปรัชญาทางพุทธศาสนา เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจในความหมายทางรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่มีคติทางพุทธศาสนาในที่อื่นๆต่อไป และเพื่อเป็นแนวทางของการทำคติทางพุทธศาสนาเป็นแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมของโลกปัจจุบันได้ต่อไป

ในเบื้องต้นของการจะทำความเข้าใจในหัวข้อนี้ ก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจหลักปรัชญาทางพุทธศาสนาเป็นอันดับแรก และก่อนที่จะทำความเข้าใจหลักปรัชญาทางพุทธศาสนาได้ก็มีความจำเป็นจะต้องมีความเข้าใจถึงว่าพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาในท่ามกลางสังคมที่มีความเชื่อเป็นอย่างไร และการมีพุทธศาสนามีประโยชน์อย่างไร หลังจากนั้นก็ทำการศึกษาถึงประวัติศาสตร์ของการวิวัฒนาการคำสอนที่เปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมและคติความเชื่อของแต่ละยุคสมัยและแต่ละพื้นที่ โดยที่หลักปรัชญายังคงเป็นเช่นเดิม ประกอบกับประวัติศาสตร์การเกิดขึ้นและการพัฒนาการของสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นถึงระบบการพัฒนาการของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ที่พัฒนาเปลี่ยนแปลงควบคู่ไปกับคำสอนทางพุทธศาสนา

เมื่อเข้าใจหลักเบื้องต้นนี้ได้แล้ว จึงลงไปทำการศึกษาถึงอิทธิพลทางพุทธศาสนา ที่เกิดขึ้นในดินแดนล้านนาไทยได้ และก็ต้องมีความจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา และการอพยพของชนเผ่าต่างๆที่ได้เข้ามาอาศัยอยู่ และประวัติศาสตร์ของการเข้ามาและการวิวัฒนาการของพุทธศาสนาเพื่อให้สอดคล้องกันกับคติความเชื่อของชาวล้านนาไทย ตลอดจนลักษณะทางภูมิศาสตร์ของดินแดนแห่งนี้นับตั้งแต่ก่อตั้งเป็นอาณาจักรล้านนามาจนถึงปัจจุบัน

จึงจะสามารถเห็นภาพของกระบวนการในระบบวิธีคิดในการสร้างรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีคติทางพุทธศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้อง ว่ามีอยู่อย่างไร มากน้อยเพียงใด

เมื่อถึงขั้นนี้แล้วจึงทำการวิเคราะห์ และนำเสนออย่างเป็นระบบ ถึงคติความเชื่อทางพุทธศาสนาที่มีอยู่ในรูปแบบทางสถาปัตยกรรมล้านนาไทย และยังเป็นพื้นฐานให้มองเห็นถึงแนวทางการวิเคราะห์สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในที่อื่นๆได้ต่อไปอีกด้วย

ในขั้นสุดท้ายก็จะเป็นบทสรุปของการทำวิจัยนี้ ที่จะได้ชี้ให้เห็นถึงความหมายของความงามทางศิลปสถาปัตยกรรมในทางพุทธศาสนา ว่ามีไว้อย่างไร และการสร้างศิลปะสถาปัตยกรรม ในทางพุทธศาสนาเน้นที่อะไรเป็นสำคัญ

ปรัชญาสำคัญทางพุทธศาสนา

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นมาในท่ามกลางของสังคมพราหมณ์ เมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว โดยเจ้าชายสิทธัตถะแห่งศากวงศ์ในมัชฌิมประเทศ

ประเทศอินเดียในปัจจุบัน

ในสมัยนั้นกล่าวอย่างสรุปได้ว่าศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาหลักทางสังคม

ซึ่งในสังคมของพราหมณ์มีความเชื่อกันว่า

ทุกสรรพสิ่งและสรรพชีวิตเกิดขึ้นและดำเนินไปตามอำนาจของพระพรหมณ์

ซึ่งเป็นพระผู้สร้างและเป็นผู้ดลบันดาลให้เกิดขึ้น

ดังนั้นเมื่อมนุษย์ต้องการสิ่งใดก็ต้องไปบวงสรวงขอเอาจากพระพรหมณ์

โดยผ่านทางท่านผู้รู้ที่สามารถติดต่อกับพระพรหมณ์ได้

พระพรหมณ์จะให้หรือไม่ให้ก็แล้วแต่ท่านจะทรงพระกรุณา

ถ้าหากมองเป็นการพัฒนาการของอุดมคติชีวิตของสังคมมนุษย์มองได้ว่าเป็นระบบของค

ติความเชื่อแบบหนึ่งในการอธิบายในเรื่องของโลก ของชีวิต

ที่เป็นส่วนช่วยในการดำเนินชีวิตที่ทุกข์ทรมานให้เป็นปกติสุขขึ้นมาได้

และพุทธศาสนาก็ได้พัฒนาขึ้นมาจากจุดนี้เป็นการแสวงหาความหมายของชีวิต

และเป็นการแสวงหาทางที่จะทำให้หลุดพ้นจากห้วงของความทรมานทุกข์จากความทุกข์ไ

ปได้อย่างเด็ดขาดและสิ้นเชิง

ดังที่พุทธศาสนาได้กล่าวว่าเป็นศาสนาที่พูดถึงความเป็นจริงในระบบธรรมชาติ และ

อันมนุษย์ทุกคนสามารถเข้าใจอย่างทอ้งแท้ได้ด้วยการฝึกจิตภาวนาจนเกิดพุทธปัญญาใ

นการมองโลกมองชีวิตตามความเป็นจริงแล้วจะสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข

ได้ในทุกเงื่อนไข หรือเหตุการณ์ของชีวิต

และนอกจากนั้นก็จะดำเนินชีวิตไปด้วยความเกื้อกูลต่อสรรพชีวิตและสรรพสิ่งอื่นๆทั้งมวล

อีกด้วย โดยพุทธศาสนาได้ให้หลักไว้ ๔ ข้อที่เรียกว่า "อริยสัจ ๔" อันได้แก่

ทุกข์ เป็นการทำความเข้าใจชีวิตที่ว่าเป็นทุกข์นั้น ทุกข์คืออะไรกันแน่

และทุกข์เกิดขึ้นได้อย่างไร

สมุทัย เป็นการเข้าใจถึงสาเหตุที่มาแห่งการเกิดทุกข์

นิโรธ เป็นการฝึกให้ประจักษ์ในความสงบเย็นนั้นเป็นอย่างไร

มรรค หนทางแห่งการเข้าถึงและมีชีวิตที่สงบเย็นทำได้อย่างไร

ในการอธิบายหรือในการสอนหลักธรรมทางพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าสอนให้คนในสังคมพราหมณ์ฟัง

ก็มีความจำเป็นอยู่เองที่ต้องสอนกันในภาษาของพราหมณ์เพื่อให้คนพราหมณ์เข้าใจได้

และเมื่อมองไปที่ศิลปะสถาปัตยกรรม

ทางพุทธศาสนามองเรื่องนี้ว่าอย่างไรบ้าง

ก็ต้องมองเริ่มไปสมัยพุทธกาลนี้มีสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาอะไรบ้าง

จากการสืบค้นจากในพระคัมภีร์ทางพุทธศาสนาก็ไม่พบว่ามีการสร้างอะไรเป็นถาวรวัตถุ

ถึงแม้จะมีวัด

อย่างเช่นวิหารพระเชตวันารามที่อนาคะบิลธิกะเศรษฐีได้สร้างถวายแก่พระพุทธองค์

ก็เป็นเพียงวัดเพื่อค้างแรมชั่วคราว เมื่อคราวพระองค์ออกจาริกไปก็ปล่อยเป็นวัดร้าง

และจากคำสอนของพระพุทธองค์ในเรื่องสถานที่

พระพุทธองค์ไม่ทรงเน้นอะไรนอกเสียแต่จะให้เลือกสถานที่ที่สงบเพื่อเหมาะแก่การปฏิบัติ

เพื่อการบรรลุธรรม ตรงนี้จะเห็นได้ว่าหัวใจของสถานที่

หรือสถาปัตยกรรมในทางพุทธศาสนาก็มีไว้เพื่อเป็นเครื่องช่วยในการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรม

จากจุดนี้เองถ้าเราไม่หลงประเด็น

ก็สามารถมองเห็นถึงความเกี่ยวข้องของรูปแบบต่างๆทางสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นย่อมเกี่

ยวข้องกับแก่นของคำสอนในทางพุทธศาสนาได้ นับตั้งแต่วิหารเชตวันในสมัยพุทธกาล

มาถึงการสร้างสังเวชนียสถานภายหลังที่พระพุทธองค์ทรงปรินิพพานแล้ว

ไปจนถึงการสร้างวัดในช่วงหลังพุทธกาล และไปสู่การสร้างบ้าน สร้างเรือน

และการสร้างเมือง และไม่ว่าจะมีการพัฒนาการทางรูปแบบไปอย่างไร
เพื่อให้สอดคล้องกับในแต่ละยุคสมัยอย่างไร แต่ละท้องถิ่นอย่างไร
ก็เป็นสถาปัตยกรรมหรือสถานที่ๆช่วยในการบรรลุนิพพานหรือการมีชีวิตที่สงบเย็นเสมอ
ในสังคมที่มีอุดมคติทางพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญ

มาในยุคสมัยประมาณศตวรรษที่ ๒

การพัฒนาการของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมตะวันออกที่ได้พัฒนาการมาสู่การมองโลก
ที่มีความสัมพันธ์กันทั้งระบบที่เรียกกันว่าเป็น “คติทางจักรวาลวิทยา”
โดยในส่วนของศาสนาพราหมณ์นั้นยังคงเน้นไปที่พระพรหมอันเป็นเทพสูงสุดในระบบ
จักรวาลที่ประทับอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ
และเป็นผู้ก่อให้เกิดหรือให้กำเนิดสรรพสิ่งสรรพชีวิตทั้งมวลในสากลจักรวาล
และทุกสรรพชีวิตโดยในศาสนาพราหมณ์มองว่าชีวิตมีความเป็นอัตตาตัวตนที่จะต้องเวียน
วนว่ายตายเกิดสร้างกรรมดีกรรมชั่วอยู่ในห้วงแห่งสังสารวัตรของความทุกข์
ไปจนกว่าจะหาหนทางไม่สร้างกรรมต่อไปได้
วิญญาณก็จะเข้าไปรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระพรหมและก็ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก
หรือมามีความทุกข์อีก

พุทธศาสนาก็ได้แก้อธิปไตยในเรื่องคติทางจักรวาลวิทยานี้ใหม่ที่เป็นจักรวาลวิทยาทาง
พุทธศาสนาโดยพุทธศาสนาแก้ไขให้เห็นถึงชีวิตที่เป็นอนัตตาไม่ได้มีความเป็นตัวเป็น
ตนอยู่ ณ ที่ใดเลย

โดยที่ทุกสรรพสิ่งสรรพชีวิตมีองค์ประกอบที่มีลักษณะความเป็นอนิจจัง
คือไม่ได้มีสภาพคงตัวอยู่แต่อย่างใด ทุกสรรพสิ่งแปรเปลี่ยนไปตามเหตุตามปัจจัย
เป็นกระแสของชีวิตหรือปฏาณแห่งจักรวาล ซึ่งถ้าไม่ไปยึดถือก็จะไม่เกิดความทุกข์
จักรวาลที่เกิดขึ้นก็เป็นจักรวาลในการรับรู้ที่มาจากจิตของมนุษย์
ซึ่งก็จะมีลักษณะที่เป็นอนิจจังและมีสภาวะของการแปรเปลี่ยนไปตามเหตุตามปัจจัย
ไม่ได้มีรูปร่างที่ตายตัวแต่อย่างใด จึงไม่มีความเป็นอัตตาตัวตนอยู่
จักรวาลตามความหมายนี้จักรวาลจึงเกิดขึ้นและมีอยู่ทุกหนทุกแห่งทั้งทางนามธรรมและ
รูปธรรมที่จิตไปสัมผัสรับรู้ และก็จะแปรเปลี่ยนไปตามสภาวะของจิต
จึงมีลักษณะที่เป็นอนัตตจักรวาล ซึ่งเมื่อไม่ไปยึดถือก็เป็นจักรวาลชีวิตที่ปราศจากทุกข์
เมื่อไปยึดถือเข้าเมื่อใดก็เป็นจักรวาลชีวิตที่เป็นทุกข์ ดังนั้นการมีชีวิตโดยปราศจากทุกข์
ก็คือการมีชีวิตที่อยู่กับสภาวะของการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของชีวิตหรือปฏาณแห่ง
จักรวาลที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้แก่กันและกัน

การไปยึดถือเอาเป็นเอาตายเป็นตัวเป็นตนในกระแสของชีวิตหรือปฏาณแห่งจักรวาลนั้น
พุทธศาสนาอธิบายในภาษาพราหมณ์ว่าก็คือการเกิดภพเกิดชาติ
คือเป็นการเข้าใจผิดและไปหลงยึดถือเป็นตัวเป็นตนขึ้นมา

และเป็นเหตุที่มาของความทุกข์

ดังนั้นการดับทุกข์ก็ไม่จำเป็นต้องรอให้ตายแล้วเกิดอีกหลายร้อยหลายพันชาติไปจนกว่า
ดวงวิญญาณไปรวมกับพระพรหมก่อนถึงจะไม่ต้องมาเกิดให้ทุกข์ทรมานอีก
แต่สามารถดับทุกข์ได้ในปัจจุบันที่นี้และเดี๋ยวนี้

ในศิลปะสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาก็เป็นการกล่าวถึงหลักธรรมนี้

โดยที่สิ่งที่สร้างขึ้นความหมายก็คือการไปสัมผัสรับรู้ก็คือ ๑ จักรวาล
ดังนั้นทุกสิ่งที่สร้างขึ้นก็สะท้อนความหมายของ ๑ จักรวาลเช่นเดียวกันในทุกๆอัตราส่วน
ตั้งแต่อนุที่เล็กที่สุดไปสู่จักรวาลอันกว้างใหญ่ไพศาล
คือตั้งแต่ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เล็กที่สุด
ไปจนถึงขนาดของเมืองหรือของอาณาจักร

และนอกจากนั้นก็ยังได้แสดงให้เห็นถึงทางแห่งความหลุดพ้น

โดยการสร้างบรรยากาศของความสงบ

ให้จิตกลับไปสู่จิตเดิมแท้ก่อนการปรุงแต่งที่เรียกว่าตถาคตตรรก

หรือที่ใช้ในภาษาพราหมณ์ว่าเขาพระสุเมรุ เรียกได้ว่าเป็นการนำไปสู่การทำจิตภาวนา
และเมื่อเข้าใจถึงสภาวะของจิต หรือสภาวะของการรับรู้

และเห็นถึงลักษณะและการเปลี่ยนแปลงในโลกแห่งการรับรู้
ก็เกิดอาการคลายการยึดถือ เรียกได้ว่าเข้าใจสภาวะตามความเป็นจริงในธรรมชาติ
จิตก็จะรับรู้ถึงสภาวะความเย็นเบาสบาย
ดูจรรยขึ้นสู่ยอดเขาพระสุเมรุไปรวมกับพระพรหมณ์ในภาษาพราหมณ์
ในความหมายของพุทธศาสนา เรียกสภาวะนี้ว่าสภาวะความเป็นพุทธะ
คือผู้ตื่นจากการหลงผิดไปยึดถือ ไปสู่เป็นผู้รู้แจ้ง
เป็นจิตที่สว่างไสวดูดวงอาทิตย์ที่สว่างไสวอยู่เหนือจักรวาลแห่งการยึดถือ
หรืออยู่เหนือโลก นี่เป็นหลักการสำคัญในการสร้างสถาปัตยกรรม
ตามคำสอนทางพุทธศาสนาในเรื่อง “คติทางจักรวาล”
และนอกจากคติทางจักรวาลวิทยานี้แล้ว

ยังมีคติในเรื่อง “เทพเจ้า” ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับคติทาง “จักรวาลวิทยา”
ที่ในภายหลังการนับถือพระพรหมณ์อันเป็นเทพสูงสุดได้กลายมาเป็น “ตรีมูรติ”
เป็นเทพเจ้า ๓ พระองค์หลักๆ อันได้แก่ พระศิวะ พระนารายณ์ และ พระพรหม
และยังมีเทพเจ้าในชั้นล่างๆลงไปอีกหลายพระองค์ ในระบบ “จักรวาลวิทยา”
พระพุทธรูปศาสนาได้มองเรื่องนี้ว่า “เทพเจ้า” ก็คือ “พระโพธิสัตว์”
หรือก็คือผู้ที่บรรลุนิพพานแล้วก็มีจิตใจที่โอบอ้อมอารี
และเกื้อกูลแก่ทุกสรรพสิ่งและสรรพชีวิต ที่มาคอยช่วยเหลือให้มนุษย์ผู้ยังมีติดบอด
ยังหลงผิดในความมีอัตตาตัวตน เป็นผู้ตกอยู่ในห้วงของความทุกข์
ให้สามารถหาทางสว่างแก่ชีวิตได้
หรืออีกนัยหนึ่งก็คือธรรมชาติของจิตในสรรพชีวิตนั้นๆนั่นเอง
ที่มาคอยเยียวยาชีวิตให้ดำเนินต่อไปได้
ไม่ให้เกิดอยู่ในห้วงทุกข์ทรมานจนถึงขนาดต้องฆ่าตัวตาย
การมีพระโพธิสัตว์จึงมีในทุกหนทุกแห่งที่จิตไปสัมผัสรู้ ควบคู่ไปกับคติทาง
“จักรวาลวิทยา” จึงมีอยู่ในทุกๆสิ่งทุกอย่าง และในทุกอัตราส่วน
กลายมาเป็นพระโพธิสัตว์ที่คุ้มครองอาณาจักร คุ้มครองเมือง คุ้มครองบ้าน
คุ้มครองเรือน คุ้มครองเครื่องใช้ไม่ว่าอะไร ไปจนถึงคุ้มครองในสิ่งที่เป็นนามธรรม
คือการกระทำทุกอย่าง

มาในภายหลังประมาณศตวรรษที่ ๕
คติทางจักรวาลวิทยาและเทพเจ้านี้ได้ประสานรวมเข้ากับคติแบบตันตระซึ่งเป็นคติความ
เชื่อดั้งเดิมในเรื่องของการการเสพกามและการพรำบนบูชาอันวนต่อธรรมชาติ
ในรูปของการเข้าทรงสกดจิต กลายมาเป็นคติตันตระทางจักรวาลวิทยา
เป็นการทำความเข้าใจหรือการพูดถึงในเรื่องการสมดุลงานทางธรรมชาติเพื่อความสมบูรณ์
ของชีวิต และพุทธศาสนาก็ได้พัฒนารูปแบบของคำสอน
มาสู่รูปแบบของการพรำบนหรือที่เรียกว่า “คฺยหมนต์”
เพื่อสกดจิตได้สำนึกที่ควบคุมได้ยากและการเสพกามซึ่งเป็นสิ่งที่รบกวนจิตมากที่สุด
และการกระทำอื่นๆต่อกิเลสตัณหา ความปรารถนาต่างๆ
ให้หันกลับเข้ามาหาความสมดุลงานเพื่อความสมบูรณ์ของชีวิต
เป็นชีวิตที่เป็นพุทธะหรือผู้รู้แจ้งนั่นเอง
เรียกได้ว่าเป็นการผจญและต่อสู้กับกิเลสตัณหาแบบซึ่งหน้า รวบรวมและเด็ดขาด
ที่เรียกว่า “วัชระ” ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก
ผู้ที่จะทำได้ต้องได้รับการฝึกจิตภาวนามาอย่างดีมากพอควรแล้วเท่านั้นที่จะทำได้
ที่เล้ามาก็เป็นการสรุปกระบวนการพัฒนาการทางพุทธศาสนา ในมิติแบบง่าย ๆ
เพื่อให้เห็นภาพของกระบวนการพัฒนาการของคำสอนที่สอดคล้องกับปัญหาสังคมมนุษย์ใน
ขณะนั้นๆ ซึ่งในสังคมของความเป็นจริงแต่ละยุคสมัยย่อมมีสลับซับซ้อนยิ่งอยู่ในตัวเอง
และถึงแม้พุทธศาสนาจะโดดเด่นในยุคสมัยนั้นๆ
แต่เนื่องจากธรรมชาติสังคมมนุษย์ยังไม่ได้เป็นสังคมแห่งพุทธะคือยังขาดความสมบูรณ์
ยังคงต้องเรียนรู้ในการรับรู้ระบบในธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ส่วนใหญ่ยังขาดการเข้าใจ

และคาดเดาเอาเอง แม้ผู้ที่เป็นพุทธมามกะเอง ก็ยังมีการทะเลาะเบาะแว้งกันเรื่อยมาในระหว่างนิกายจนถึงปัจจุบัน

ส่วนการพัฒนารูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา ก็มีขึ้นมาเป็นลำดับเช่นเดียวกัน นับจากการสร้างสังเวชนียสถาน มาสู่ในสมัยพระเจ้าอโศก หลังสมัยพุทธกาลประมาณ ๕๐๐ ปี ได้ทำให้พระสถูปกลายเป็นสัญลักษณ์ของสถาปัตยกรรมพุทธ และนำไปสู่รูปแบบของการปกครองโดยใช้คติพุทธศาสนามาเป็นหลักในการปกครอง ซึ่งได้ถูกพัฒนาจนมาควบคู่มากับคำสอนทางพุทธศาสนามาเป็นระบบความคิดแบบ “จักรวาลวิทยา” และคติ “พระโพธิสัตว์” ไปด้วย

เป็นระบบสัญลักษณ์ของกษัตริย์เปรียบได้กับเป็นพระโพธิสัตว์ หรือ “สมมติเทพ” ราชวงศ์จึงดูเป็นที่อยู่อาศัยของสมมติเทพ หรือพระโพธิสัตว์ เป็นระบบสัญลักษณ์แทนแดนฟ้า แดนดาวดึง หรือแดนนิพพาน วัดก็เป็นระบบสัญลักษณ์แทนแดนนิพพาน คือเป็นสัญลักษณ์ของที่อยู่อาศัยของพุทธะ หรือพระพุทธเจ้า

ส่วนกุฏิสงฆ์จึงเป็นที่อาศัยของผู้นำในบำเพ็ญจิตภาวนาเพื่อความเป็นพุทธะ หรือเป็นพระโพธิสัตว์ และส่วนตัวสงฆ์เองก็เป็นสัญลักษณ์ของสมมติสงฆ์คือผู้บรรลธรรม เป็นผู้นำให้กับสังคม หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นสัญลักษณ์ของ “วิสุทธิเทพ” ส่วนที่อยู่อาศัยของปุถุชนก็เป็นที่อยู่อาศัยของการบำเพ็ญจิตภาวนา รูปแบบของชุมชน เมือง หรืออาณาจักร จึงเป็นรูปแบบของการบำเพ็ญจิตภาวนาด้วยเช่นกัน อันสืบเนื่องมาจากสังคมที่มีอุดมคติในการดำเนินชีวิตที่เป็น “สังคมพุทธ” รูปแบบทางสถาปัตยกรรมจึงเป็นรูปแบบเพื่อตอบสนองหรือเป็นเครื่องช่วยในการดำเนินชีวิตที่เป็นการบำเพ็ญจิตภาวนาเพื่อความเป็นพุทธะ และมีทั้งรูปแบบของสัญลักษณ์ของแดนนิพพาน และรูปแบบของการอยู่อาศัยในการฝึกจิตภาวนา

แบบฉบับของพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาไทย

ซึ่งเมื่อมาดูจากประวัติศาสตร์ของการเข้ามาของพุทธศาสนาในดินแดนเอเชีย จากหลักฐานทางการบันทึกทางประวัติศาสตร์ และหลักฐานทางโบราณคดี จะเห็นได้ว่าเกิดขึ้นภายหลังจากคติทาง “จักรวาลวิทยา” และคติ “เทพเจ้า” หรือ “พระโพธิสัตว์” ได้เกิดขึ้นแล้ว และเมื่อพุทธศาสนาได้เข้ามาในเอเชีย ก็มีการปรับรูปแบบของคำสอนให้เหมาะแก่ชุมชนแต่ละท้องถิ่น

เกิดเป็นแบบฉบับที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคม ชุมชน หรือประเทศ ทำนองเดียวกันกับความแตกต่างของพุทธศาสนาในแต่ละชุมชน และแต่ละยุคสมัย ในชมพูทวีป ในประเทศอินเดียในปัจจุบัน และเมื่อมองลงมายังดินแดนล้านนาไทย ซึ่งมีการอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนนี้ ทั้งจากทางจีนตอนใต้ ทางพม่า มอญ และขอม พุทธศาสนาที่เข้ามาจึงมีอยู่หลากหลายรูปแบบ และทั้งหมดก็ได้มีการบูรณาการร่วมกัน

อีกทั้งบูรณาการร่วมกันกับความเชื่อเดิมในเรื่องการนับถือผี และความเชื่ออื่นๆอันได้แก่ ศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น ที่เข้ามาพร้อมกับการเข้ามาของพุทธศาสนา กลายมาเป็นคติความเชื่อทางพุทธศาสนาในแบบฉบับของล้านนา โดยมีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ก่อตั้งอาณาจักร ในสมัยพระนางเจ้าจามเทวี ในการสร้างหริภุญไชยให้เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาในปี คริสตวรรษที่ ๙ และมาถึงในสมัยการสร้างอาณาจักรล้านนาของพญามังรายในปี ค.ศ. ๑๒๙๖

เรื่อยมาจนถึงสมัยพระเจ้าติโลกราช ที่พุทธศาสนาในช่วงนี้ถือได้ว่าเจริญสูงสุดในแผ่นดินล้านนา

และมีการทำสังคายนาทางพุทธศาสนา เมื่อปี ค.ศ. ๑๔๗๗ นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๘ ตามการนับของไทย สรุปอย่างคร่าวๆได้ว่า

ที่โดดเด่นและมีลักษณะเฉพาะของล้านนาไทย

เห็นจะเป็นเรื่องในแบบฉบับของพุทธศาสนากับการนับถือผี ซึ่งมีทั้ง “เทพเจ้า” อย่างในสังคมพราหมณ์ และมีทั้ง “พ่อผี” ในสังคมล้านนาเดิม ซึ่งได้กลายมาเป็น “พระโพธิสัตว์” ในความหมายทางพุทธศาสนานั้น นั่นเอง

อิทธิพลของพุทธศาสนาในสถาปัตยกรรมล้านนาไทย

และจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี และโบราณวัตถุพบได้ว่าการสร้างเมืองที่เรียกว่าเวียง โดยมีคูและกำแพงล้อมรอบ และมีการสร้างประตูหลักในการเข้าเวียงทั้ง ๔ ทิศหลัก และมีพระสถูปอยู่กลางเวียง ในการเป็นสัญลักษณ์ของศูนย์กลาง และแสดงทิศทางแนวตั้งประกอบกับทิศในแนวนอนของประตูเข้าเวียงทั้ง ๔ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการแสดงภาพรวมของมณฑลศักดิ์สิทธิ์ หรือมณฑลจักรวาลนั่นเอง และได้มีการพัฒนารูปแบบของการสร้างมณฑลจักรวาลที่มีทิวเขาเมืองทั้ง ๘ ทิศ และให้มีทั้ง มหาจักรวาล และจุลจักรวาล ของอาณาจักรล้านนาให้เป็นมณฑลทั้งหมดในความหมายของการบำเพ็ญจิตภาวนา สัญลักษณ์อันได้แก่พระธาตุ อันหมายถึงศูนย์กลางของกลับเข้ามาสู่สภาวะจิตเดิมก่อนการปรุงแต่ง หรือก็คือตาคดครดร์ และการรอยขึ้นสู่ยอดแกนของจักรวาล หรือยอดเขาพระสุเมรุ เป็นสัญลักษณ์ของการเปรียบได้กับการไปสู่ความเป็นพุทธะที่สว่างเบาสบาย ที่เป็นหัวใจสำคัญของหลักธรรมทางพุทธศาสนานั้นเอง ซึ่งก็เป็นรูปแบบเช่นเดียวกันกับการสร้างวัด โดยมีกำแพงรอบวัดที่เรียกว่า “กำแพงแก้ว” และมีพระธาตุ และวิหารอยู่กลาง และโดยมากจะมีประตูเข้าทั้งสี่ทิศหลัก โดยทำเป็นซุ้มที่เรียกว่า “ซุ้มโขง” หรืออีกนัยหนึ่งก็คือประตูออกของปราสาทจักรวาล หรือบางครั้งก็ทำเป็นรูปปั้นสิงห์ยืนเปล่งเสียง อยู่หน้าประตูวัด เพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงปราสาทของจักรวาล หรือลมหายใจแห่งชีวิต และเป็นลักษณะเช่นเดียวกันนี้ในการสร้างอาคารสถาปัตยกรรม ไม่ว่าจะเป็น พระธาตุ วิหาร อุโบสถ หอไตร หอระฆัง ยังมีรายละเอียดอีกมากที่เป็นสัญลักษณ์ทางมณฑลศักดิ์สิทธิ์ ทั้งเกี่ยวข้องกับภารกิจของดวงอาทิตย์ ฤดูกาล วันเวลา และการโคจรของดวงดาวและกระแสของชีวิตก็จะตอบรับกับจักรราศีในรอบปี เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์อย่างเหมาะสมในทุกองค์ประกอบเท่าที่จะทำได้ของธรรมชาติในสากลจักรวาล เช่นเมื่อเปรียบสภาวะของการบรรลุนิพพาน ที่เป็นจุดดวงอาทิตย์บนยอดเขาพระสุเมรุในเชิงนามธรรม มาสัมพันธ์กับสัญลักษณ์บนโลกในเชิงรูปธรรม สัญลักษณ์ของการเข้าสู่ความสว่างหรือความเป็นพุทธะ หรือเข้าสู่ชีวิตที่สมบูรณ์ โดยใช้สัญลักษณ์ของดาวเหนือ หรือทิศเหนือในการสร้างมณฑลเป็นทิศสำคัญ ทิศในทางตรงกันข้ามจึงเป็นทิศของบรรพบุรุษ หรือทิศของการสร้างกรรมหรือการปฏิบัติธรรม เพื่อให้ผลของกรรมหรือการปฏิบัติธรรมนำพาเราไปสู่ทิศเหนือ หรือไปสู่ความรู้แจ้ง เช่นดังจะเห็นได้จากการวางกุฏิของสงฆ์ในการวางผังของวัดจึงอยู่ทางทิศใต้ของมณฑลศักดิ์สิทธิ์ และทิศตะวันออกเป็นทิศของพระอาทิตย์ขึ้น และก็เป็นทิศของฤดูใบไม้ผลิในรอบปี จึงเปรียบการเป็นทิศของการมีชีวิตของพระโพธิสัตว์ หรือการตื่นขึ้นของวัน ดังเช่น ประตูเข้าวัดจึงอยู่ทางทิศตะวันออก และในทิศตรงกันข้าม ทิศตะวันตกจึงเป็นทิศของการสิ้นสุด หรือการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า หรือการพักผ่อน หรือนอนหลับ ด้านทิศนี้จึงมีที่บูชาพระพุทธเจ้าปางไสยาสน์ เป็นต้น และในการก่อสร้างอะไรก็ตามจะต้องขึ้นท้าวทั้งสี่ หรือบูชาท้าวจตุโลกบาลก่อนเสมอ และก็เป็นลักษณะเช่นเดียวกันกับการสร้างปราสาทราชวัง และผู้อยู่ในเวียง ก็จะมีแต่ผู้ที่เป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาอันได้แก่ วิสุทธิเทพ และสมมุติเทพ เท่านั้น

นอกจากการสร้างอาคารทางสถาปัตยกรรมที่เป็นสัญลักษณ์แล้ว
 ยังมีการสร้างสถาปัตยกรรมที่เป็นเพื่อการมีชีวิตในการฝึกจิตภาวนา อันได้แก่
 ลักษณะของการสร้างชุมชน กล่าวโดยย่อว่า มีการสร้าง เสาเฝ้าบ้าน หรือเสาสะก้าง
 และมีลานที่เรียกว่า "ชวง" ไว้กลางหมู่บ้าน ในความหมายของเสาเฝ้าบ้าน
 คือศูนย์กลางใจของชุมชน หรือศูนย์กลางจักรวาล
 และลานก็คือมณฑลศักดิ์สิทธิ์ของศูนย์กลางหมู่บ้านนั่นเอง
 และลักษณะของการสร้างบ้าน ก่อนจะทำการสร้างก็ต้องมีการขึ้นท้าวทั้งสี่เช่นกัน
 และก็ต้องมีการขึ้นเสามงคล และเสานางก่อน และเมื่อขึ้นเป็นเรือนแล้ว
 บนหน้าประตูห้องก็จะมีสัญลักษณ์ที่เรียกว่า "ห้ายนต์" ห้า ก็คืออ้นทะ หรือไข่ ยนต์
 ก็คือยันตะ หรือมณฑล รวมกันแล้วก็คือ มณฑลอ้นทะ หรือก็คือ คฤคาคครรณันเอง
 และก็มีชวงบ้าน และปลูกต้นไม้ประจำทิศทั้ง ๘ ตามตำราพรหมศาสตร์
 ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของมณฑลจักรวาล และถ้าสังเกตดูจะเห็นว่าแม้แต่เครื่องมือเครื่องใช้
 ก็ทำรูปในลักษณะทำนองเดียวกันกับพระธาตุ
 หรือมีสัญลักษณ์เดียวกันกับสัญลักษณ์ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ นาค สิงห์ หงษ์ ช้าง
 ซึ่งล้วนเป็นสัญลักษณ์ของน้ำอามฤต หรือปัญญา
 ซึ่งก็คือปราณแห่งชีวิตในคติทางจักรวาลวิทยา
 ซึ่งเป็นระบบสัญลักษณ์ในภาษาพราหมณ์ในการสร้างมณฑลศักดิ์สิทธิ์ ภูมิสงฆ์
 บ้านและชุมชนล้านนา จึงเป็นสถานที่สร้างเพื่อเอื้อต่อการมีชีวิตในการฝึกจิตภาวนา
 และวัด วัง เวียง จึงเป็นสถานที่ที่เป็นสัญลักษณ์ของแดนฟ้า แดนนิพพาน

บทสรุป ความงามตามความหมายในพุทธศาสนา

พุทธศาสนาเน้นที่การมีชีวิตที่ เป็นผู้รู้แจ้ง และอยู่กับสภาวะในธรรมชาติ
 โดยไม่ข้องแวะกับสภาวะได้จนเกิดเป็นภพเป็นชาติ และเกิดความทนทุกข์ทรมาน
 ในสภาวะของการรู้แจ้ง เบาสบายจึงเป็นสภาวะของความงาม เป็นความงามดงามที่เย็น
 และเบาสบาย หรืองามในสภาวะ
 จึงไม่ใช่การพยายามสร้างความงามในภาพของการมีชีวิต
 แต่เป็นการเน้นการดำเนินชีวิตที่งดงามในขณะที่ของสภาวะของการมีชีวิต
 และภาพของความงามดงามก็จะเกิดขึ้นเองและก็เปลี่ยนแปลงไปตามครรลองของชีวิต
 การศิลปะสถาปัตยกรรมในทางพุทธศาสนา จึงเป็นความงามในการปฏิบัติการ
 และการอยู่อาศัยใช้สอย ไม่ได้เป็นความงามของรูปลักษณ์
 แต่ความงามในรูปลักษณ์นั้นเกิดขึ้นเองและแปรเปลี่ยนอยู่ในทุกขณะ
 ความเป็นแบบแผนของรูปแบบของความงามจึงไม่ได้มีกฎเกณฑ์แต่อย่างใด
 แต่กลับมีอยู่อย่างเป็นวินัยและเป็นกฎเกณฑ์ทุกกระเบียดนิ้วในทุกขั้นตอนของการดำเนิน
 การ ในการที่จะต้องเป็นปฏิบัติการของการปฏิบัติจิตภาวนา หรือการปฏิบัติธรรม